

дає мені спокію, а тут ще він хазяїн суму під[д]ав своїми оповіданнями про розстріл: «Так ні за що ні про що розстріляли ХОРУНЖОГО (розказував він)...^{*} Згадав я це прізвище лише тому, що представник Радвлади, напам'ятав мені його на допиті. Що то за ХОРУНЖИЙ? За що його розстріляли — не знаю й не пам'ятаю. Про СУЛИМУ ж обоє ми і я, і Володимир думали і людина неначе щира, вітає щиро, але небезпечна у всякім разі, — чи він сексот, чи один із недобитків УНР непоправних, близькозорих і безнадійних...^{2*} У всякім разі нам ясно було, що залишатися у нього мені надалі річ безумовно небезпечна і ми, найшовши друге приміщення, переїхали від СУЛИМИ. Небезпечним він нам здався ще й тому, що Володимир на міг згадати, чи він його де бачив раніше чи ні.

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

27/IX-[19]29 р.

Допитав /ДЖАВАХОВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 59–60.
Оригінал. Рукопис ;
Арк. 61–65. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 40–44. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 108

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 3 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ ЧИ ПОКАЗАННЯ Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

від 3-го Жовтня 1929 року^{4*}

Не бажання укрити щось від Рад[янської] Влади, або обманути її, а страх перед тим, щоб не отягчити чию-небудь долю, а тим більше не скривдити кого-небудь, примушує мене бути надто обережним у своїх показаннях і, необачно, без певного ґрунту, без усебічного і цілковитого усвідомлення і певної

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. В рукописному варіанті виявлено підкреслення в тексті.

^{4*} Тут і далі підкреслення в тексті.

перевірки даних, не подавати на допитах своїх спостережень а ще того більше конкретних висновків. Я нікому не хочу зробити навіть такої незначної прикраси, яку мені так, необачно вчинила громадянка КРАВЦОВА, чи КОРОБЦОВА, показавши, що вона бачила у ДУРДУКІВСЬКИХ мене і Володимира разом, тоді як я рішуче не пам'ятаю такого випадка ні разу. Про що він на допиті казав.

Подруге я нікому не хочу накинути того, що хтось мені накинув, заявивши уповноваженому т-шу Фішеру, що жовтоблакитний вінок на труну ГРИНЧЕНКОВОЇ поклали з мого наказу жінки Святошинської парафії, а від Вас я чув, що ВОВКУШІВСЬКИЙ одверто заявив Вам, що зробила це його дружина. Але обставини вимагають від мене перебороти в собі цей страх і відкинути його, як те, що не повинно мати місця в словах того, хто хоче правдивим бути, а я цього хочу й до цього йду.

А тому рішуче спростовую той неправдивий і не відповідаючий дійсності висновок який я робив у своїх показаннях про С. О. ЄФРЕМОВА. Отже переглянувши ще раз усе, що мені відомо про ЄФРЕМОВА, мушу визнати свою неправду, бо мені відомі такі сторони його праці, які ніяк не дають права вважати його за лояльну людину щодо Радвледи. Адже мені відомо, що в академічній його роботі щось не все гаразд було, як з'ясувалося це торік чи позаторік і наслідком чого було переобрання президії УАН. Згадав я і про історію української літератури, про яку чув, що напрямок її далеко не радянський, а також про лист його, що вміщений був у часопису «Діло», як тепер я згадую читав у Харкові, здається в часопису «Коммуніст».

Отже всі ці данні примушують мене визнати неправдивість висновку мого про діяльність С. О. ЄФРЕМОВА, як про діяльність лояльну. Ні, вона була нелояльна, вона була антирадянського напрямку.

Щодо В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО, то таких конкретних даних, як про ЄФРЕМОВА про ДУРДУКІВСЬКОГО у мене нема. Те, що В[олодимир] Ф[едорович] колись з жалем і сумом сказав мені: — «Псують дітей...^{*} Антирелігійна пропаганда, воєнізація, піонерство...^{2*} Жаль живий бере за душу, і не знаєш як би їх слід було-б вести, та не дають...^{3*} Хоч бери та кидай любую роботу...^{4*} « Не берусь наводити точно його слова, але зміст їх був приблизно такий. Та ці розпачливі думки, що якимось вирвалися із уст В[олодимира] Ф[едоровича], не дають мені права сказати, що він провадив антирадянську роботу. Бо міг же він і не погоджувачись з тими або іншими заходами Радвледи, не виявляти цього в своїй роботі. Міг боротися з собою, міг скорятися непере-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

можними обставинами. І я це припускаю, бо нігде не сподівався, що В[олоди-мир] Ф[едорович] здатний на боротьбу. Я, щиро кажу, вважав його за людину, що може стогнати, може сумувати, може десь у куточку «брюзжать», але щоб він відважився на боротьбу та ще з такими нерівними силами я ніяк від нього на це не сподівався, тим більше, що добре знав, що він хворий на серце.

Правда, з другого боку я не можу, не маю права не припускати й іншої можливості, а саме, що людина, якій болить, якась на її думку неправда, може не завжди з успіхом поборювати в собі цей біль. А тому можливо, що і В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОМУ не завжди це удавалося., можливо, що і він зне-силлювався і падав і збочував, або не налягав на виконання директив, які подавалися зверху. Але я не стояв близько його роботи, щоб мав право висловлюватися по цім питанню. Коли ж у процесі слідства виявляється, а до того ще й він сам визнає за собою, що він провадив антирадянську лінію, то що я маю сказати крім того лише, що значить я помилявся, вважавши його за лой-яльного працівника.

Смерть доньки Володимира дуже тяжко відбилася на Володимірі, а ще того тяжче на дружині його. Щодня з ранку до пізнього вечера, чи погода, чи непогода, а Олена Володимірівна на могилі Любиній. Ні їсть і не п'є і ночі не спить. Страшно було, щоб розуму не втратила. Впливало це і на Володи-мира і він став шукати чим би її хоч трохи одвернути від того горя і ото надумав скликати кожного 16-го [числа] найближчих товаришів Любиних. Так я думав. А чи так воно було — не знаю. Чи може й Володимир так пояснював мені ці збори молоді, цього не пам'ятаю. Але у всякім разі бачив я, що Олену Володимірівну це ані трохи не тяготило, бо навіть навпаки вона зав-жди з охотою вітала цю молодь. Збіралося їх не завжди однаково. Бувало і душ 5–6, але бувало й одно. Не кожного разу й Володимир приходив завчасу на ці прийоми. Часом запізнився й приходив на розході або й по виході молоді. У таких випадках приймала їх одна О[лена] В[олодимірівна]. Часом і мене закликали Володимир, або його дружина. Бував і я між ними, коли була охота, а ні то сидів у кімнаті Нонни (сестри, що 11 рік лежить хвора) або в кімнаті Бориса (брат глухо-німий художник), допомагаючи йому в будь-якій роботі. Далеко не кожного 16-го [числа] я бував у Володимира, бо жив то на селі то в Святошині. У тіж рази, коли бував то що я чув там. А чув я зви-чайні розмови про працю юнацтва в школі, чув читання спогадів про Любу, читання юнацьких творів, але повинен сказати не люблю я отих «молодих поривань» до письменництва, зокрема, коли нема дару у них, а тут цього я щось не помічав то й не саме то цікавився цим.

З охотою слухав читання Володимиром давно відомих мені творів І. ФРАНКА — «Моїсей», Ів. Вишенський «Похорон» та інш. З неменшою охотою слухав виклади Володимира на тему — «Українська Револуція». З цих викладів я довідався, як на початку існування Центральної Ради, пред-

ставники Англії й Франції в Києві загравали з нею, аби тільки держала П[івденно-] З[ахідний] фронт. Як обіщали за це визнати Україну. Як потім несподівано Ц[ентральна] Р[ада] замирила з німцями, забувши про заміщення антанті. Далі, як Ц[ентральна] Р[ада] провадила ганебну дворучницьку політику з більшовиками: одну протягуючи їм, а другою допомагаючи КАЛЕДІНУ перекинути своїх казаків на Дон. Тут же я довідався й про наслідки посылки делгата Юрка МАЗУРЕНКО в Москву до Володимира Ілліча ЛЕНІНА і до ЧИЧЕРІНА в справі пропозиції Володимира припинити війну й приступити до мирних переговорів; що МАЗУРЕНКО цю згоду в Москві одержав та довести до Києва не зміг, бо укр[аїнська] сторона не пропустила його не пропустила було й звіту МАЗУРЕНКО через прямиий дріт.

Бували часам і на релігійні теми розмови. Доводилося чути й заклики Володимира до праці, до творчости, до писання й на релігійні теми. Після чаю перед відходом Володимир звичайно просив тих, хто грає на роялі заграти що-небудь. Прізвищ юнаків, що бували у Володимира я не пригадую, а назову лише тих, кого пам'ятаю: ПАВЛУШКО, ДИМНИЧ, СКРИПНИК, МАЗУРЕНКО, Василь (прізвища не пригадую). Щодо «ТЕЗ», то рішуче кажу, ця назва нічого мені не говорить, і я абсолютно не пам'ятаючи я читав той випіс із протокола чи ні. До того з певністю додаю, що далеко не все, що я бачив у житті, чи чув, чи тим більше читав, що все те я пам'ятаю.

Коли у Володимира бував товариш Петро КІЯНИЦЯ, то у мене з ним якось зразу встановилися товарисько глузливі взаємини. Як тільки не зустрінемось, так зараз було й почнемо один одного піддівати. Він було глузує з мого священництва, за церкви нашої, а я з УКП. — «Та що там УКП, та її ніхто не знає. Куди ви пнетесь?» — кажу бувало я. — Е ні, — відповідає з сміхом т-ш Петро, ми ширимося, набуваємо сили прихильників». — «Ба, ні» — знову я йому, — ось недалеко вже той час коли від УКП зостануться лише ріжки да ніжки. Скоро вам капут...^{*} Та що там казати...^{2*} Всі ви не про те дбаєте...^{3*} Не ідеї тут роллю відіграють, а шлунок...^{4*} Побачимо через рік–два...^{5*} Посаду одержите...^{6*} Партійний білет у кишеню та не УКП, а КП(б)У, жінку під ручку (можна й без ЗАГС'у) та не до матері на село на жнива. О, ні, а на дачу, а то може й у Крим...^{7*} Потім уже по ліквідації УКП, КІЯНИЦЯ казав — «Заждіть, заждіть. Тепер черга за вами, за автокефалією...^{8*} Буде й вам кінець».

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

«Що-ж хибя що за вашою допомогою...»^{*} — відповів я йому. Так ми розмовляли колись із КІЯНИЦЕЮ і я гадаю, що він усі ці жарти мої за зло не взяв. Принаймні на улиці він завжди привітно вітався зі мною і після цього.

На прикінці не можу не повернутися до тих питань, які болять мені. Тому, хто пережив за все своє життя, а зокрема за останні 15 років, стільки різних тяжких пригод, скільки випало їх на мою долю, і по моїй і не по моїй вині, тому кажу трудно зберегти цілою й свіжою пам'ять свою, та ще при тим, що вона у мене ніколи не була міцною, а тепер уже до того й йдеться, бо не молоді вже роки мої. Доводиться часом спостерігати за собою й таку річ, що де що з того, що було ще до війни, я свіжиши пам'ятаю, ніж те, що трапилося після неї. Можливо, що до цього в значній мірі спричинилася і та контузія, яку я дістав під час війни, ще у [19]15 році.

На попередньому допиті виникли у Вас деякі сумніви, щодо моїх свідчень, частину з яких я вже спростував за силою змоги, а частина ще залишається, а саме:

а) чи дійсно мені нічого не відомо про ту нараду, що на ній старі українські діячі давали директиви діячам УАПЦ у 1921 році.

На це питання відповідаю, хоч Ви й казали мені, що Володимир (брат мій) не двозначно затверджує, що він сам мені про це казав, я кажу, що абсолютно не пам'ятаю цього.

б) Ви мені зауважили, що я не назвав осіб з громадянства, що докоряло Володимирові за головування в соборі і за наслідки праці собору цього.

На це зауваження кажу: я був у Володимира, його не було дома. Аж ось і він прийшов. Дивлюсь зденерований, зтомлений, сердитий...^{2*} Входить і на ходу кидає: — «Напали на мене старі громадяни й обвинувачують, що я допустив до загибелі церкву, будши головою собору». Але я їм відповів — «Ховаєтесь за чужі спина, нічого сами не робите до справ церкви і близько не підходите, а тепер ще й галасуєте. Треба було йти працювати...^{3*} Чи ж винен я, що наші церковні діячі самі дали себе бити...^{4*}».

Розпитувати Володимира, де він був і хто йому говорив це, я не хотів, бо добре бачив, що він і так досить перенервувався, а до того я знав, що лікар радив йому уникати будь-яких нервувань з огляду на хворість його серця, а тут і мене самого обурило безглуздя таке...^{5*} Ну нехай несвідомі темні люди мелють цю безглузду нісенитницю, а тут же, подумав я, просвіщені. Та й пішов собі з його кімнати...^{6*} Нехай, мов, на одинці заспокоїться...^{7*} Потім

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

вже хтось із сестер моїх казав мені, коли не помиляюся, що того дня Володимир мав бути у СТАРИЦЬКИХ-ЧЕРНЯХІВСЬКИХ. А далі так воно й забулося... * Ось чому я не знаю, хто саме і що саме говорив тоді Володимирові. Мені одно ясно, що обвинувачення ці Володимиру довелося чути від старих українських діячів, імена їхні так і залишилися для мене невідомими.

в) Чи не знаю я де саме відбувалася та нарада, на який М. К. МОРОЗ, як це оповідав мені, В. Ф. ДУРДУКІВСЬКИЙ, образив старих українських діячів, після чого останні стали осторонь від діла церкви.

На це запитання скажу, що мені так щось здається, що Володимир Федорович ДУРДУКІВСЬКИЙ, ніби казав мені, що нарада ця відбувалася у так званім мітрополітанським старім будинку, де кілька років тому був архітектурний інститут, а нині партархів. Але стверджувати цей для мене самого неясний спогад, я не беруся.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

З/Х–[19]29 р.

Про те, що до брата мого Володимира з якоюсь пропозицією приходив М. ПАВЛУШКО, я щось не пам'ятаю, щоб мені доводилося чути.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПРОСИВ:

/ДЖАВАХІВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 74–80.
Копія. Машинопис; Арк. 66–73. Оригінал. Рукопис олівцем**;
Т. 130, арк. 45–51. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 109

Протокол допиту Миколи Чехівського від 13 жовтня 1929 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1929 г. Жовтня 13-го дня Уполномоченный Секретного Отдела ГПУ У.С.С.Р. ДЖАВАХОВ допросил ниженазванного гр. ЧЕХОВСКОГО в качестве обвиняемого, который показал:

ЧЕХОВСКОЙ Николай Мойсеевич.

* Крапки в тексті.

** Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. Рукописний варіант тексту написано на нестандартному папері темно-рожевого кольору.